

ШЫН

№ 153
(18273)

2012 чылдың
декабрь 27,
четверг

Садар өртээ
5 рубль.

1925 чылдың август
31-де үнүп эгелээн

Ниитилел-политиктиг солун

e-mail:shyntuva@mail.ru; shyntuva@yandex.ru

Тываның Баштыңының ажил-албаны

Солун медээ

ЧАА ОДАЛГА ЧЕРЛЕРИН ТУДАРЫ...

Шагаан-Арыг, Ак-Довурак хоорайларга чаа одалга черлерин тударының эргежок чугулазының дугайында айтырыгны Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол Россияның Күртудуунун мурнунга тургускан.

РФ-тин Күртудуунун даргазын хүлээлгезин күүседип турар Илья Генкин удуртулганы биле регионда одалга сезонунга хамаарышкан айтырыгларны сайгарган. Илбирс хире регионун, оон иштинде Санкт-Петербургтун, Коми республиканың, Иркутск, Псков, Калинин областарның, Бурятияның урукчулары харыылар берген.

Россияда байдал дүвүрөнчиг, Илья Генкин демдеглээн. Одалга сезонун эгелээнинден чуртка кижилерни чылыг, кык болгаш электри хандырылганың талазы-биле ажилга 118 кыдышкыннар бүрүткеттинген. Оон байдалдар дериг-херекселерни эргижирээнинден, эргежок тала материалдарның чедишпеден болуп турар.

Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол Хову-Аксы ЧЭТ-те тургускан байдалдың болгаш комитет халапты чайладыр талазы-биле ал турар хемчеглерниң дугайында илеткээн. Ындыг айыылга безин ховар дээр 40-ден 50 үс чедир соокта болган дээр-дыңнаткан. 1961 чылда туттунган ЧЭТ эргижирээн, декабрь 20-алгыннадыр херексел дошталып, оон түннелинде №4 котелдан үнген, а ону септээр арга чүгү дээрге ыңдыг артык кертнери бүдүрбестей берген. Чүгү курлавыр №5 котелдун ында ажилдап келген. Оон кызыр кезээнге хөмүр-даш хүлүени бээрге, доктаадыр ужурга ырышкан. Ол бүгүнүн түннелинде 3000 ажыг кижилер чурттап 103 чуртталга бажыны чылыг ырылгасы чок арткан.

Амгы үеде септелге ажилында 200 ажыг кижилер, 20 санниг кык хаара туттунган. Оон иштинде септекчилерниң 107 кижилери ажилдап турар. ОБЯ-болгаш муниципалдыг эргижиргаларның ажилдакчылары-биле ында Тываның Чазааның үннери ээлчежи дежурлап турар. Оран-савалары чок арткан чурттакчыларны хары-биле түр чурттаар 19 кижилер тургускан, ында бир мун кижилер бар.

ЧЭТ-ке болган халаптың чылыгына истелге чорудар үе амгы, ону истелге органның кыдырар деп, Шолбан Кара-оол чугаалаан. Маңаа далаш

П. Плат биле Ш. Кара-оол Чеди-Хөлде.

Илья Генкин байдалдың дугайында Регион сайзыралының яамызынга дыннадыр болгаш деткимчени көргүзүр деп идегеп турарын дыңнаткан.

Россияның ОБЯ-зының удуртукчузунун орадакчызы Павел Плат биле Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол херээженнерни болгаш бичии уругларны Хову-Аксыга вертолетка олурткаш, Кызылче чорудупкан.

Ол транспорт аймаа-биле ийи удуртукчу эргежок чугула материал-техниктиг чепсек-херекселдерниң тодаргай санын үндүрери биле ук суурга келгенер. Вертолет кезээинде Кызылче дедир ужуп чанар алаарга, найысылалда төрелдеринге баар күзелин илереткен херээженнерни болгаш уругларны — 30 кижини аңаа олуртупканнар. 19 шак 15 минутада ол Кызылга

Суурнуң ие-чаштарын өскээр көжүрген.

түннелдер үндүрүп болбас. Регионда чылыг болгаш электри хандырылгасында байдалдың дугайында ол федералдыг тус-тус органның чангыс звес удаа дыңнадып келген. Бо дээрге ону он чылдарның мурнунда тывылган айтырыг болур.

Хову-Аксында ЧЭТ-ке хамаарыштыр алырга, ону ажилчин байдалга доктаамал тургузар дээр бүгү хемчеглерни ал келген болгаш амгы үениң модульдуг котельназын тударының эргежок чугулазын бадыткап, инвесторларны дилеп келген. Бо чылын чээп алган акша-биле ону тударын көргөн. Чагыг кириер кижини 11 хуулуг коммерция чээлизи алыр кылдыр бүзүредип шыдаан бис. Чаа котельназы 2013 чылдың августа ажылгала кириер деп сорулга салдынган. Чээлиниң түнү 500 млн.

рубль, дотация ал турар республикага ол аажок улуг акша. Оон биле холбаштыр модульдуг котельна тударыга акша-хөреңгини республикага немей тускайлаарының дугайында делегн деткирин Күртудуунун удуртулгасындан Шолбан Кара-оол дилээн.

хонупкан, аңаа чорааннарны чедер черинге чедирери-биле автобус уткуп алган.

Павел Плат биле Шолбан Кара-оол Хову-Аксында ЧЭТ-ти болгаш одалгазы доңган бажыңнарны көргөннер.

Долаана САЛЧАК.

АГАР САН АЖЫТТЫНГАН

Хову-Аксының чурттакчыларынга ачы-буян көргүзүр сорулга-биле акша-хөреңги шилчидеринге тускай сорулгалыг агар сан ажыттынган. Оон реквизиттери мындыг:

ГАОУ УМЦ ГО ЧС Республики Тыва
ИНН 1701046693 КПП 170101001
Р/счет № 40603810300104000865
в Тувинском филиале
ОАО АКБ "Связь-Банк"
Кор/счет 30101810100000000737
БИК 049304737

ШЫДЫРАА-ЧЫЛАРГА

Бистин редакцияга солун медээ келген ужун, дарый оон дугайында тодаргай-биле айтырып чугаалажыр сорулга-биле республиканың бир дугаар спорт талазы-биле хоочун журналист Вячеслав Степанович Хопров-биле чугааны кылдывыс.

Оон медээзин, шынап-ла, онза деп санааш, номчукчуларывыска бараалгадып тур бис. Чоокта чаа хөл-шыдыраага 15 дакпыр чемпион, Тываның алдарлыг ажилдакчысы Николай Петрович Шишигин 80 харлаан юбилейин демдегледип эрттиргенин сагындыраалыңар. Аңаа Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол хүндүлүг башкыга чонардаштан сиилбип каан хөл-шыдырааны белекке берген турган. Вячеслав Степанович юбиларның байырлыг хемчээнге кончуг чылыг байдалга болуп эрткен чугааның дугайында дыңнатты.

— Николай Петрович-биле ужуражылга үезинде аяк шайны ижип, сагыш-сеткиливистен чылы-биле чугаалажып ор бис. Оон ол тургаш, оон бодалы мээң бодал

“Тывага шыдыраа клуву ажыдар деп дугурушкан. Ол талазы-биле деткимчени Кирсан Николаевич Илюмжинов көргүзүр болган.

турганым-биле кара олчаан болган, Тываның Баштыңы Шолбан Валерьевичиге: “Бистин республика-выска хөл-шыдыраа клуву тургузуп, ажыдып алган болзувусса деп бодал бар. Шыдырааны улуг-бичии дивейн ойнаар болгаш ону шупту сонуургаар-дыр” — деп чугаалаарга, республиканың Баштыңы ол дораан Бүгү-делегейниң шыдыраа федерациязының президентизи Кирсан Илюмжиновче соталыг телефон таварыштыр долгаан. Телефон таварыштыр харылзааның түннелинде, Тывага шыдыраа клуву ажыдар деп дугурушкан. Ол талазы-биле деткимчени Кирсан Николаевич Илюмжинов көргүзүр болган. Шолбан Валерьевич чугаазын төндүргөн соонда, Николай Петровичиге бүгү-делегейниң шыдыраа федерациязының президентизинден юбилейи таварыштыр изиг байырны дамчыткан. Ынчангаш оон түннелинде келир чазын бистин Тывага аалдап чедип келирин аазаан. А келирде, делегей чергелиг бир чемпионну эдертип алгаш чедип келир болган — деп, ол кыска-даа болза, солун медээзин дыңнатты.

Валерия КОНГАР чугаалашкан.

Хүннүң медээлери

Рамзан Кадыров дузалажырынга белең

Чечен Республиканың Баштыңы Рамзан Кадыров Тыва Республиканың Баштыңы Шолбан Кара-оол-биле телефон дамчыштыр харыл-зашкан.

Ол моральдыг деткимче сөстөрүн чугаалап, Хову-Аксы суурнуң чылыг төвүнде болган үрелиштинерни чайладыры-биле чугула ачы-дузаны чедиреринге белеңин дыңнаткан. Шолбан Кара-оол Рамзан Кадыровтуң эш хуу сагыш човаашкыны, дузааргак чоруу дээш сагыш-сеткилинден четтиргенин илереткен. Олар тургустунган онза байдалдың дугайында чугаалажып, херек апарза, катап телефон дамчыштыр харылзажырын дугурушкан. Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол-биле мындыг хевирлиг харылзааны Красноярск крайның губернатору Лев Кузнецов, Хакас Республиканың Баштыңы Виктор Зимин, Кеме-

рово облазының губернатору Аман Тулеев база кылганнар. Оларның айтышкыны езугаар Хову-Аксы суурга септелге болгаш катап тургузарының ажилдарын күүседир талазы-биле коммунал ажилдакчыларның тускай бөлүктери тургустунган. Өске регионнардан келген специалистер-биле кады чоруп, ажилдаарынга эптиг байдалдарны тургузарының сорулгаларын ТР-ниң орук-транспорт комплекзиниң сайыды Олег Косоротовка Шолбан Валерьевич дааскан.

Ажыл-чорудулганы шыңгы хайгааралга тудар

Декабрь 25-те Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Шолбан Кара-оол бодунуң оралакчыларының болгаш ТР-ниң сайыттарының мурнунга Чеди-Хөл кожунда база Кызыл хоорайда түр када чурттаар черлерниң ажылының шынарын кичээңгейлиг хынап көөр сорулганы салган.

Көжүргөн кижилерге чугула херек ачы-дузалары чедирер талазы-биле тодаргай планны ажилдап кылырын база чурттап турган оран-савазындан көжүп чорааннарның турар черлериниң дугайында шынныг медээлерни дамчыдар дээрзин харысалгалыг кижилерге сагындырган. Оон аңгыда түр када чурттаар черлерде турар ажы-төлге белек-селектиг Чаа чыл байырлалдарын организаптап эрттирерин дааскан. Түр када чурттаар черлерге тодар-

гай медээлерни берген стендлерни тургузуп, билдинмес айтырылгаларга харыыларны алыры-биле доктаамал «изиг шугум» телефонун ажыдарын чугаалаан. «Хову-Аксы суурда тургустунган онза байдалды чайлатпаан шаавыста Чаа чылдың байырлал хүннеринде республикадан дашкаар чоруур кымның-даа эргези чок. Бир дугаарында кыштың сооктарында нарын байдалга таварышкан кижилерниң чидиг айтырыгларын шийтпирлээр ужуруг бис» — деп, Шолбан Кара-оол дыңнаткан.

Ачы-дуза фондузунче кириген

Тываның Баштыңының Чаа чылдың чаңчылчаан ачы-буян балының кежээзи декабрьның 25-те эртер турган.

Хову-Аксы суурда нарын байдалдың уржуундан ону болдурбайн барган. Олче кирериниң билеттериниң өртөөндөн кирген акшаны ук хемчегниң киржикчилериниң чөпшээрели-биле Хову-Аксының чурттакчыларынга деткимче кылдыр ачы-дуза фондузунче чорударын шийтпирлээн. Ындыг шийтпирни Шолбан Валерьевич база хүлээп алган, чүге дизе Хову-Аксында ЧЭТ-те шыңгы үрелиштин болганындан оон чурттакчылары соокта түрөп, доңуп турар. Үш муң ажыг кижилерниң чурттап орган оран-савалары чылыдылга чок арткан. Бо хүннерде ында септелге ажилдары чоруп турар.

Дуза-деткимчениң буянныг эгелээшкин кежээже билет садып алгаш турган «Плюс Информ» солунуң кол редактору Эльвира Лифанова, «Новый век» телекомпанияның директору Виктор Кузин олар деткээ.

Чаа чылдың байырлыг бал-маскарадынга сураглыг политиктер, хөй-ниити ажилдакчылары, бизнес-элитаның төлээлери чыгыр

gov.tuva.ru-дан.

СЕРЕМЧИДЕ ХОРАМЧА ЧОК

Рождество болгаш Чаа чылдың байырлалдарынга 2012 чылдың декабрьның 31-ден дараазында чылдың январь 10-га чедир республика девискээринге 450 яны-бүрү хемчеглер 63 чурттакчылыг черлерге эртер.

Аңаа 60 муң ажыг кижиге кир-жир, азы республиканың беш дугаар чурттакчы бүрүзү. Ол байырлалдарның бүдүүзүнде ТР-ниң Баштыңы Шолбан Кара-оол күүсекчи эрге-чагырга органнарынга болгаш тус чер бот-башкарылга органнарынга хамаатыларның айыыл чок чоруу дээш база хоорай, суурларның амыдырал хандырылганың адыры соксаал чокка ажилдаарын чедип алыры-биле бүгү хемчеглерни алырын дааскан. Ылаңгыя арага аймаан садарының чурумун шыңгы кичээңгейге алырын сагындырган. Муниципалдыг тургузулгаларның удуртукчуларынга дыштаныр хүннерде арага аймаан садып-сайгарарын кызыгаарлаарынга хамаарыштыр немелде хемчеглерни алыры көрдүнгөн, ол ышкаш чогумчалыг эвес байдалдыг өг-бүлелерни, арагалаар кижилерниң өг-бүлелерин, учетта турар кижилерниң болгаш оон мурнунда шийттирип чораан кижилерниң өг-бүлелерин байырлалдар үезинде эргий кезип, хыналдага алырын сүмелээн. Оон аңгыда албан черлеринге

корпоративтиг хемчеглер эрттирери, шайлап байырлаары хоруглуг дээрзин Шолбан Валерьевич яамаларның болгаш өске-даа албан черлериниң сайыттарынга, удуртукчуларынга сагындырган.

Рождество болгаш Чаа чыл байырлалдары — чаңгыс чер-чурттугларының ынак байырлалдары-дыр. Эрге-чагырганың бүгү деңгелиниң төлээлериниң сорулгазы ол байырлалдар бүгү талазы-биле таарымчалыг байдалга эртерин хандыраары, амыдырал хандырылганың бүгү

айыыл чок чоруун, автотранспорттун техниктиг байдалын кичээңгейге алып. Пиротехниктиг продукцияны ажылгаарынга болгаш тарадырынга частыр бүдүмелдерни шыгжаан ажылгаан таварылгаларга хамаа-

“Күүсекчи эрге-чагырга органнарынга болгаш тус чер бот-башкарылга органнарынга хамаатыларның айыыл чок чоруу дээш база хоорай, суурларның амыдырал хандырылганың адыры соксаал чокка ажилдаарын чедип алыры-биле бүгү хемчеглерни алырын дааскан. Ылаңгыя арага аймаан садарының чурумун шыңгы кичээңгейге алып.

адырларында кандыг-даа нарын байдалдарны тургуспазы, орук озал-ондаан болдурбазы, ужурутка чок өлүм-чидим болдурбазы болур ужуруг дээрзин Чазак Баштыңы онзалап демдеглээн.

Байырлалдар үезинде сагылга-чурумну тудары-биле шагдаа ажилдакчыларының саны немежер. Хүннүң-не 465 шагдаа кудумчуларже үнүп, корум-чурумну холга алып. Орук

рыштыр контролдуң элээн хемчеглери көрдүнгөн.

Байырлалдарга белеткел үезинде эрге-хоойлу органнарының ажилдакчылары өртке удур хыналданың 439 пландан дашкаар хемчеглерин чоруткан болгаш 93 негелдеге удур чуру үрээшкиннерин илереткеш, юридиктиг болгаш 17 эрге-дужаал ээлээн кижилерге административтиг харысалганы онаага-

Тус чер хуралдарында

ФОНД АЖЫТТЫНГАН

Кызылчыларның дилээ-биле болгаш найысылалдың Төлээлекчилер хуралының депутаттарының эгелекчи саналын езугаар Хову-Аксы суурнуң когааран чурттакчыларынга дуза чедирер фондуну ажыткан.

Чондан кирген кандыг-даа дузаны фонд хүлээп алып. Аыш-чем аймаан, эргежок чугула эт-септи берип болур. Акша дузазы онза херек, ону аыш-чемни, агаарның соок үезинде бажың чылыдар онза чугула херекселдерни садарынга үндүрер. Бирги ээлчегде Хову-Аксының чурттакчыларынга хөмүр-даш одаар демир бичии суугулар негеттинип турар.

Эргим кызылчылар! Чаа чылды боттары-выстың чылыг, чырык бажыңнарывыска уткуур

болгай бис, Хову-Аксының чурттакчылары база бо ниити байырлалды эки байдалга уткузун дээш дузадан көргүзээлиңер. Чаа чыл хуулгаазы болгаш күзелдер бүдүрериниң байырлалы дээрзи билдингир, бистиң чаңгыс өг-бүлө болуп турары-высты барымдаалааш, Хову-Аксының чурттакчыларынга дузалаалыңар!

Чоннуң өргээн дузазын Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу, 43 деп адрессте Төлээлекчилер хуралының хөй-ниити хүлээп алышкын черинге хүннүң-не хүлээп алып. Силерниң эккелген аыш-чемниңерни болгаш эргежок чугула эт-септиңерни ээлеринге чедирер транспорт аймаа фондуда бар.

Харылзажыр телефон: 2-48-35.

Айлана МОНГУШ,
Кызылдың Төлээлекчилер хуралының
парлалга секретары.

КОНКУРСТУ ЧАРЛАП ТУР

Тыва Республиканың Тес-Хем кожуунуң Чыргаланды көдээ сумузунуң Төлээлекчилер хуралы Тес-Хем кожуунуң Чыргаланды сумузунуң чагырга даргазының хостуг албан-дужаалынче конкурсту 2013 чылдың январь 24-те 10.00 шакта дараазында адреске эрттирерин чарлап тур: Тыва Республика, Тес-Хем кожуун, Белдир-Арыг суур, Ленин кудумчузу, бажың 27.

Конкурстка киржир кандидаттардан докумен-

тилерни 2012 чылдың декабрь 27-ниң хүнүнден эгелеп ажыл хүннеринде 9.00 шактан 17.00 шакка чедир (12.00-14.00 шактарда дүштекчи чапсар) Тыва Республика, Тес-Хем кожуун, Белдир-Арыг суур, Ленин кудумчузу, бажың 27 деп адреске хүлээп алып. Харылзажыр телефону: 8(394-38) 21-693, сот.тел.89232672652, 89233888514.

2013 чылдың январь 15-те 17.00 шакта документилерни хүлээп алыры доостур.

Тыва Республиканың Аңнаашкын болгаш балыктаашкын талазы-биле күрүне комитеди 2013 чылда үлетпүр балыктаашкынының сорулгаларынга сугнуң дириг амытан курлавырларын тыварынга квоталар тускайлаарының чагыгларын балык тудар органи-

зациялардан, хуу сайгарлыкчылардан хүлээп ап эгелээн. Чагыгларны дараазында адреске хүлээп алып:

Кызыл хоорай, Московская кудумчузу, 2 «а», 1-ги каабт. Чагыгларны 2013 чылдың 01.31-ге чедир хүлээп алып.

Тыва Республиканың Дээди Хуралында

БҮГҮ КҮШТҮ МӨӨННЭЭН

Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) бирги чыыжының бешки сессиязының ээлчегин тоску хуралында депутаттар декабрьның 25-те чыгып келген. 23 депутат келген, 3 депутат сургакчылаашкында база бир коллегазы барып турарын дыңнаттышаан, Каң-оол Тимурович кел чыдар Чаа чыл-биле байыр чедирген.

Чаа Чыл байырлалы чоокшук келгениниң база бир ыткалы — депутаттарның дарынын кырында бичи «Соок-Ирейлер» — белектер аны манап турган. Бо чылгы сессиязының хүн айтынга депутаттар ниитизи-биле ажыг айтырыгны чугаарып ол. Оларның аразында депутаттарның бадылаанын улу төлевилелдеринин хейи РФ-тиң Хоойлузунга өсүлгелер болганы-биле оларга ыштыр эде көргөннери турар. Оон аңгыда партиярийлер «Тыва Республиканың 2012 чылда болгаш 2013 база 2014 чылдарда республика бюджетинин бадылааны» Тыва Республиканың улу төлевилелин бирги, иккинчи болгаш долун номчулганын хүлээп алган. Аңаа хайыштыр ТР-ниң саң-хөөдү О.С.Достай илеткелди. ТР-ниң ДХ-ниң бюджет аш экономиктиг хөгжүлдө тединин даргазы М.М.Чүл-немелде тайылбырны берген. Федералдыг бюджеттен немелде акша-хөреңгиниң алыны тодаргайлап план-ы-биле республика бюджет-и-биле республика бюджет-и-биле депутаттар бады-Чамдык хоойлу төлевилел-де эдилгелер болгаш өскелер чок болганы-биле депутат ол хевээр бадылаан. Чи-

жээлээр, «Өскүс арткан болгаш ада-иезинин хайгааралы чок арткан уругларга социал деткимче талазы-биле немелде магадылалдар дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунга өскерилгелер кириер дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунга кандыг-даа сагындырылгачок болганы-биле хевээр бадылаан.

Күскү түннел сессияның ажылында Тыва Республиканың Баштыңы — Чазааның Даргазы Ш.В.Кара-оол киришкеш, Дээди Хуралдың депутаттарының мурнунга Хову-Аксы суурда тургустунган регионалдыг деңгелдиң онза байдалына хамаарыштыр илеткээн. Хову-Аксы суур найысылал Кызылдан 134 километрде турар. Ында 3700 кижичурттап турар. Чуртталга оран-саваларының хейи кезини төп одалгадан чылыг ап турар ийи каът бажыңнар, ийи аал чурттаар чылыдылгалыг бажыңнарның саны 73, оон аңгыда 4 каът бажыңнар база бар. Эрткен пятницада суурнуң чылыдылга төвүнге үрелиишкин болган. Ол дуга-

нарын дээрзин билгеш, 2008 чылда ону чаартырының төлевилелин кылып эгелээн. 2011 чылда республика бюджетиди дүшкүрлүг байдалга турза-даа, ынаар 250 миллион рубльди аңгылаан болгаш ажылдар чоруттунуп эгелээн турган. План езугаар 2013 чылдың августа доостур ужурул турган. Ол план бүтпейн барганы ол-дур, 73 миллион ажыг рубль каражага ол чедирген. Үрелиишкинниң кол чылдаганы билдингир: дериг-херекселдерниң эргижирээни база ийи улуг чер шимчээшкениниң болгаш оон соонда-даа хейи удаа уламчылап келген чер шимчээшкениниң чалгыгларының салдары улуг болган. Байдал нарын, ынчангаш модульдуг котельнаялар тутканы дээр. Олче бүгү акша-хөреңгини мөөнээр апаар.

— Амгы үеде Хову-Аксында септелге ажылдары кидин түлүк чоруп турар. Ында 200 кижичурттап турар, ол дээрже септекчилер бригадалары-дыр. Оон аңгыда 30 эмчилер, ОШАЧКИ-

ужурга таварышкан. Артык кезектер тывары кончуг берге бооп-тур. Оларны Шагаан-Арыдан, Кызылдың ЧЭТ-тен дилеп тывар ужура таварышкан. Оларны дилеп тып, чондуруп, таарыштырып турар үеде 5 дугаар котельнаяга септелге чоруп турган, ынчалза-даа хоорзаларда суг доңгаш, чарлып чаштап эгелээнинден ону база соксаткан. Хоорзаларны эргизер ужура таварышкан.

Суурда түр када кижилер хүлээп алыр пункттарны тургускан. Кызыл хоорайже, Ак-Тал, Элегес, Чал-Кежиг суурларже 854 кижини көжүргөн. Оларны төрөл-дөргүлдеринин бажыңнарынче болгаш уруглар сад-

“ **Федералдыг бюджеттен кирген немелде акша-хөреңгиниң ажыггалын тодаргайлап планнаан.** ”

тарынче киригилээн. Инвалидтерни Хайыраканче чоруткан, бичи уругларны — найысылал Кызылче. Келген дуза-деткимчени чедиштир үлээр, хейи ажы-төлдүг өг-бүлелер, күш-деңгели кошкак кижилерни кичээнге алыр ажыл чоруп турар. Тургустунуп турар айтырыгларны РФ-тиң Онза байдалдар яамызы-биле кады, оон удуртулгазы-биле чорудуп турар. Хову-Аксының бодунда эң кол харысалгалыг кижичи — Чазак Баштыңының бирги оралакчызы Шолбан-оол Иргит. Кызылда штаб мээң удуртулгамда — дээш, Шолбан Валерьевич эң чугулага алыр айтырыгларга доктааган болгаш депутаттарга өөрүп четтиргенин илереткен.

— Хову-аксыжыларга дуза-деткимче кылдыр бир хүннүң ажыл төлевирин шилчткенер өөрүнчүг-дүр. Ол акша-хөреңгини чылыг идик-хеп болгаш өске-даа чугула херек чүүлдерни садарына чарыгдар апаар. Улуг хөлээзин үндүрбейн, көскүлөң-

нээрин бодавайн, кижилерге огулуг дуза чедирери чугула. Ону таптыг организаастаар херек. Буржуйка-печкаларны үлөп турда, күштүг-ле кижичи мурнай алгаш чоруп турган-дыр, ынчап болбас, үлөлгени чурумчудар апаар. Материалдыг дузаламчыны база кончуг кичээнге алыр, таарыштыр үлээр апаар. Кижилер-биле чугаалажып, сагыш-сеткилин үлөжип, оларны оожургадыр ажылга улуг күш херек, ынчангаш бүгү чурттакчы чонну олче эвилелдээри чугула — деп, Чазак Баштыңы сагындырган.

“ **Кижилер-биле чугаалажып, сагыш-сеткилин үлөжип, оларны оожургадыр ажылга улуг күш херек, ынчангаш бүгү чурттакчы чонну олче эвилелдээли.** ”

йында Шолбан Валерьевич делгереңгейи-биле илеткээн.

— Бо дүне дүннү өттүр аңаа ажылдааш, чаа келгенивис бо. Хову-Аксыга ажылдап турган «Тывакобальт» комбинатының ажылчыннарына дээш туткан бажыңнарлыг суур-дур. Кажанна ийик, ол мындыг байдалга черле кээр турган, чүге дизе ужура-бажы билдинмес турган 90 чылдарда ында чылыдылга төвүн оорлап, тоймаглап каапкан, 1964 чылда туттунган ол чылыдылга төвү эргижиреп, элөп калган. Дериг-херекселдери ирип-баксыраан. Байдал дыка

ниң үш экипажы хайгааралда чоруп турар. РФ-тиң онза байдалдар сайыдының оралакчызы база чедип келген. Кожа регионнарын губернаторлары база нарын байдалывысты билер, дуза-деткимчени аазаан. Чогуур дуза-деткимче кээп эгелээн. Краснояржылар 60 буржуйка-печкаларны чоруткан. Ону чурттакчы чонга үлээн. Хакасиядан дөрт машина орукта чоруп орат. Бир удаа ажылдадырын оралдашкан, ынчалза-даа от отчудар агаар кири үрүп турган вентиляторнуң өзээ чарылганындан хамык ажылды катап эгелээр

«Чаңгыс демниг Россия» партиязының депутаттарының ажытканы дуза-деткимче хүлээп ап турар пунктуга боду хууда болгаш Москвада Тываның бүрүн эргелиг төлээзи Ренат Ооржактың өмүнээзинден 500 чылыг тоннары дамчыдып бээрин ол дыңнаткан.

Күскү сессияга оон аңгыда депутаттар уругларның эргелерин камгалаар талазы-биле ТР-де бүрүн эргелиг төлээ С.Н.Аракааның илеткелин база дыңнаан.

ТР-ниң Дээди Хуралының Даргазы К.Т.Даваа депутат коллегаларының мурнундан Хову-Аксында тургустунган нарын байдалга дуза-деткимче көргүзөр ажылдарга ТР-ниң Чазаа-биле деңге идепкейлиг кирип эгелээнин айтыптышаан, ам-даа күштү улам мөөнээрин аазаан. Чамдык депутаттар үрелиишкин болган хүнде-ле Хову-Аксыга барып, соок черде кижилерге изиг аш-чемни организаастаарына дузалашкан.

Светлана БАЛЧЫР.

Хоочуннарда Чаа чыл байырлалы

Тыва Республиканың Хоочуннар чөвүлели Чаа чыл байырлалын организаастап эрттирген. Аңаа хоорайның эң-не идепкейлиг улуг назылыг килер кирип, ол кезээ магадыр дыштанып алганнар.

Кызыл хоорайның хоочуннар элиниң даргазы Ольга Дам-оралакчызы Мария Шожуктар хоочуннарны эвилелдеп, назылыг улустуң сагышын өрү көдүрүп, янзы-бүрү хемчеглерни доктаамал астап турары онзагай. Бо а база Чаа чыл байырлалы ир-даа аажок көрүштүг эрт-хоочуннар цыган чонну өт-оларның национал танцын агадып, янзы-бүрү тоол маары болуп хуулуп алгаш, тандан дудак чок сагышынден хөглөп, чиик-чаагай турары аажок чаптанчыг

Соок-Ирей моорлап келген.

болду. Идепкейжи эвес аныяк улуска бодаарга, хоочуннар кымдан-даа дээр, аныяктарга езулуг үлөгер-чижек деп чүвени олар бо

удаада база төлөпиг бадыткаан. ТР-ниң Хоочуннар чөвүлелиниң даргазы Сагаан-оол Долгар Чаа чыл байырлалын таварыштыр бүгү

хоочуннарда байыр чедирген. Хоочуннар чөвүлелиниң кылып чорудуп турар ажыл-агыйының ачызында улуг назылыгларның

чурттаар оран-сава болгаш амыдыраарының талазы-биле байдалы экижи турар. Бо талазы-биле немелде хемчеглерни ап чорудар дугайында доктаалга Тыва Республиканың Баштыңы—Чазааның Даргазы Шолбан Кара-оол атты салган. Сагаан-оол Кызыл-оолович Чаа чылда улуг назылыгларга каң дег кадыкшылды, аас-кежикти, чедишкенин күзээн.

Хүндүлүг хоочуннарның Чаа чыл байырлалын бичи өрээлде эрттирип турары хомуданчыг болду. Мындыг бедик тура-соруктуг, идепкейлиг кижилерниң ажыл-амыдыралынче кичээнге ийи салыры чугула-дыр, ийин. Ол талазы-биле айтырыгны чогуур албан черлери өөренип көөр дээрзинге идегел улуг.

Алдынай БАДЫ-ХОО.

Айдыс ДОРЖУНУҢ тырт-тырган чуруу.

АДА КИЖИ — ААС-КЕЖИК ЧАЯАКЧЫЗЫ...

Ийи дугаар чыл улаштыр эртип турар республиканың Адалар чыыжы бүгү чоннуң сонургалын болдурган. Ада кижиниң кодекизин тургузуп, ылаңгыя аныяк адаларны деткип, хоочун адалар аныяктарга арга-сүмезин кадып, амыдыралче чүткүлдү, күзел-сорукту улам оттуруп турары канчаар-даа аажок өөрүнчүг. Ада кижиниң сөзү күштүг, ооң амыдыралда туружу кезээде быжыг болур ужурлуг.

Бо үндүрүлгедө номчукчуларны Тыва Республиканың лицей-интернадының директорунун ора-лакчызы, **ийи ажы-төлдүң төлөп-тиг адазы Геннадий Михайлович Монгуш-биле** (51 харлыг) таныш-тырар-дыр бис.

"Оолдуг кижиге — оя, кыстыг кижиге кыя сөглээр"

Өөм ишти-биле ажы-төлүвүстү эки кижилер болзун дээш кижизидип, байгы күжүвүстү салып келген бис. Улуг уруувус Чодураа бичизинде аажок орлан, шим-ченгир, а оглуус Чингис угбазы-га бодаарга оожум болган. Чодураа Кызылдың №12 школазын, а Чингис Тываның тыва-түрк лицейин дооскан. Оглуус өөренип турган үезинде янзы-бүрү олимпиадаларга киржип, Москва, Санкт-Петербург дээш хоорайлардан аңгыда, Францияның Парижге чедип, конкурстарга киржип, шаңналдыг черлерни ээлеп келген. Ол тыва, түрк, англи дылдарга арыг чугаалаар. Уруувус Красноярскиниң башкы университетин дооскан. Амгы үеде ажы-төлүвүс кайызы-даа өг-бүлелиг, ажы-төлдүг. Үш чаптанчыг уйнуктарым мени өөртүп чоруур.

Ада-ие кижини канчаар кижизидерил, бистер база ажы-төлүвүстү шак-ла ынчаар өстүрүп, кижизидер болгай бис. Ажы-төл ада-иеге чуртталгазында эң-не улуг чедишкин, чоргаарал болур. "Оолдуг кижиге — оя, кыстыг кижиге кыя сөглээр" деп үлегер домакта дыка-ла ханы ужур-утка бар деп бодаар мен.

Ачамның кижизидилгези чугула болган

1961 чылдың июнь 8-те Сүт-Хөл кожуунуң Бора-Тайга сумузунга садыгжы өг-бүлениң улуг оглу бо-

луп төрүттүнген мен. Ачам Михаил Чадамбаевич Монгуш автолавка мунуп, аалдарга бараан-сараан чедирип турган. Мен бичии кижиге бо-ла ачамны эдерер мен. Автолавка кезек аалдар чанынга туруптарга, аш-чем, тааклы садып алыр дээш четтикпейн манал турган мал-чыннар үглөп-ле келир. Ынчан кижиге бүрүзү күзүн чүүлүн садып ап, улуг байырлал болган ышкаш апаар. Улустуң чагыларын ачам доктаамал шуптузун күүседип эккээр боорга, бир кырган-ача-нын мынча дээнин дыка-ла эки сактыр мен: "Делегейде чүгле үш

Алекма, Геннадий Монгуштар.

раан. Мен Кызылдың №2 школазын дооскаш, автоорук техникумун, улаштыр Москвада күрүнениң тудуг университетин доозуп, инженер-механик дээди эртемниг

Адаларның кодекизин аажок чүлдүгүзүңүп хүлээп алдым. Аныяк кижилерни шын орукче кириер деп бодаар болза, оларны бир-ле хемчеглер-биле чардыктырып, сонургалдыг чүлдүгүзүңүп оолдарга дуза-деткимчени көргүзүп турарын аажок эки деп санаар мен. Ынчангаш ада кижиге бурунгаар чүткүлдүг, өг-бүлезин дээш харысалгалыг, бергелерге салдынмай, улам дүжүп бербейн, күзел-чүткүлдүг болуру — бистин дорт хүлээлгевис.

эки кижиге бар, оолдарым, оларның бирээзи бо Миша болбазыкпе". Мен ынчан, бичии-даа болзумза, ачамга аажок чоргаарланып, ооң чанындан ыравайн турганымны сактыр мен. Бир чүве үлгедипкен болзумза, ачам мени кончувайн, анаа шыңгы чугаалап каар турган. Ооң соонда бажымче кири тайыл-бырны оожум кылыр. Бичии кижиге өжежип могааттына бээр деп бодаар турган боор. Ол база кижизидилгениң бир тускай аргазы-дыр ийин, але.

Ада-ием мени бичинимден эгелээш башкы болурун күзеп чо-

болган мен. Черле машина-техникага сонургалдыг болгаш, машина-тудуг заводунга слесарьлап ажылдап эгелээш, директорнуң оралакчызынга чедир ажылдадым. Оон 1995 чылдан эгелеп республиканың лицей-интернадынга ажылдап эгелээним бо. Улус өөредилге черинге ажылдап, чоннуң ажы-төлүн өөредип, кижизидип чоруур дээр-ле, ада-иемниң күзели бүткен деп бодаар мен. Ачам арага-даа ишпес, таакпы-даа тыртпас, чончу, эш-өөрзүрек, чонунга хүндүткелдиг, ажы-төлү бистерге амга чедир езулуг үлегер-чижек болуп чоруур. Мен ачамны дөзеп,

бүгү назынымда арага, таакпыга хөңнүм чок болган. Ынчангаш ада кижиниң бодун канчаар алдынып чорууру ажы-төлүңге, ылаңгыя эр хиндиктиг кижиге, дыка-ла салдарлыг болур деп чүвени херек кырында амыдыралда көрдүм. Катым Дажы Доржуевич Ондар база мени хөй чүүлдерге өөредип, чагы-сүмезин ам-даа берип чоруур. Ол дээш катымга улуу-биле өөрүп четтиргенимни илередир-дир мен.

Өг-бүлөвисте эр, херээжен кижиниң хүлээлгелери

Өөм иштин Алекмаа Дажыевна Монгуш дээр. Ол — кооперацияның хоочуну, амгы үеде хүндүлүг дыштанылгада болгаш ажы-төлүвүске дузалажып, уйнуктары-высты алчып олуур. Эр кижиниң кылыр ужурлуг ажылдарын кылыр-дыр мен. Өөм иштин ачызында бажыңывыс кезээде арыг-силги, чем кылыр өрээлден амданныг аш-чемниң чыды думчукка кээр. Күдээвис бар болгаш ол мени бо-ла дыштандыра бээр. Кернивис база кунчуунга дузалажып, иелээн амданныг аш-чемни кыла кааптар. Кажан бажыңыга кирип кээрге чылыг, чырык, амданныг аш-чем манал турар болза, эр кижиге оон өске чүү-даа херек чок-тур, ийин. Эр кижиге акша-төгерики ажылдап, өг-бүлезин азыраар, а херээжен кижиге өөнүң иштинге таарымчалыг байдалды тудар. Ажы-төлүвүс-биле чайын ыңай-бээр агаарлап, кыжын тайга станциязы дээш

хаптар бис. Дыштаныр хонун өөм ишти-биле солун конче оюн-тоглааны бо-ла барып бис. Өг-бүлө тудуп, кады чурдан бээр 30 чыл болуп тура Амыдыралдан алгаш көөрү бүлө улустуң аразынга бү хүндүткел бар болза, канда бергелерни ажып эрте бээр ийин.

Ажыл-агый тала биле...

Тыва Республиканың интернады келир чылын му чыл оюн демдеглеп эрттир талазы-биле белеткел ажы кидин түлүк чоруп турар. интернатта 230 өөреникчи Олар чыл санында Россияда даштыкыже-даа үнүп, янза олимпиадаларга чедишип киржип турар. Ол дээр-ле башкыларның болгаш өөрелерни ажаап, оларга таары байдалды тургузуп турар а персоналдың ачызы деп мен. Хөй-ниити ажылдарынызы-биле алырга, республика бүгү өөредилге черлерин талазы-биле комиссияның дашкаар эксперт болуп, бол чоруптар мен.

Республиканы Адалар чыыжы хамаарыштыг бодалым

Бодум барып киришпэ болзумза, радио, телевиде көрүп, солун-сеткүүлден дум. Адаларның кодекизин чүүлдүгүзүңүп хүлээп а Аныяк кижилерни шын кириер деп бодаар болза, бир-ле хемчеглер-биле ч тырып, сонургалдыг чүүл деткип, ажылче хаара чугула. Тываның адың-жыдып чоруур спортчу оо дуза-деткимчени көргүзүп рын аажок эки деп санаа Ынчангаш ада кижиге бур чүткүлдүг, өг-бүлезин дээш салгалыг, бергелерге салды улам дүжүп бербейн, күз күлдүг болуру — бистин д лээлгевис. Төрээн Тыва «ээрлерин», чер-чуртувусту төлөпиг тудулаалыңар!

Алдынай БАДЫН

Чуруктуу өг-бүлө арды алган.

Билип алыры чугула

ТОС-ТОСТУҢ СООГУНДА ДОҢМАС ДИЗЕ, ЧҮНҮ КЫЛЫРЫЛ

Бурун шагда өгбелеривистин тос-тостуң соогу джири чыккылама кышкы сооктар бо удаада кыштын башкы айында-ла сырыгдадып келгеш, улуг-бичии чонну дүвүредип, кадыкшылга, амы-тынга онза айылдыг байдалдарны тургуза берген. Шак мындыг дошкун сооктар үезинде кижилер, дигир амытаннар, аргалыг-ла болза, чылыг оран-савазындан дашкаар үнмейн олураары кызыдар апаар болгай. Ынчалза-даа амыдырал чыккылама сооктарда-даа уламчылап турар болгай: соок-тур дээш ажылдавайн баар арга бар эвес, ажыл-албан аайы-биле ырак орукче-даа айттары ужурга таваржыр улус көвей болгай. Ынчангаш кышкы үеде ал-ботту, ажы-төлдү ажыг чыварның айылындан камгалаарының бөдүүн аргаларының дугайында билип алыры артык эвес.

Канчаар кеттинерил?

Чылыг хеп деп чүве турбас, а

кижиниң мага-бодунуң чылыын үндүрбес хеп турар. Ол дээр-ге чайгаар бүткен материалдардан даараан хептер болур: хөвөндө, дүк-чүндө кылган пөс-таавы чылыгы эки кадагалаар, мага-боттан үнген шык-дерни бодунче сиңирип алыр болгаш кешти доңурбас шынарларлыг. Ынчангаш кыжын, аргалыг болза, синтетика хеп кетпечер.

Оон аңгыда кижиниң мага-бодунуң чылыын кааттанган хеп аразынга тургустунуп келир агаар база камгалап турар. Ынчангаш "капуста ышкаш" кеттинерин тускай специалистер сүмелеп турар. Чүгле маңаа чугула негелде — кеткен хеп тар болбас ужурлуг, чүге дизе, тар хеп мага-ботта хан эргилдезинге шаптык кадып болур, а хан эргилдези баксыраарга, кижиге доңуучал апаар. Ынчангаш элээди назылыглар ортузунда онза нептереңгей, тар джинс чүвүрлер,

тар курткалар соок үеде кадыкшылды айылга таварыштырып турарын кичээңгейге алыры чугула.

Тыва чон соок үелерде бутту чылыглаарынче онза кичээңгей салыр турган. Тускай специалистерниң медеглөп турары-биле, чыккылама соок кышкы үелиг девискээрлерниң чурттакчыларының кедер идиктеринге база синтетика холумаа турбазы күзенич: идиктин дашты-даа, ишти-даа езулуг алгы-кеш болур болза, эки.

Кышкы үеде даштыгаар хол-хаптары, бөрт, моюн-ораар чокка үнмес болза, эки. Ынчангаш ада-иелер ажы-төлүңге бо айтырыгны чугулалал тайылбырлаар ужурлуг. Сооктуң чүгле кадыкшылга эвес, а даштыкы хевирге чедирип болур багай уржуктарын элээди назылыглар онза кичээңгейге алырын утпаңар.

Кышкы үеде демир-дес, алдын-

мөңгүн аймаандан кылган эдилелдер база хора чедирип болур: сыргалар кулакты хаарып, үжүдүп, доңгаш, чыпышына берип болур. Ол ышкаш холда билзектер база холдарда хан эргилдезин бооп, доңарын дүргедидиптер. Бичии уругларны өөртүп турар шанактың демир ооргазын чоорган азы кылын пөс-биле дуй шуглап алырын утпаңар.

Бирги эмчи дузанын чедирери

Бир дугаарында, доңган кижини чылыг черже кирип кээп, идиктерин, уктарын, хол-хаптарын уштур, каш кат чылыг хеп кедиргеш, чылыктырар. Доңган черни оваарымчалыг чугаш, кургаткаш, чылыг үндүрбес шарыгны салыр (ийи марля аразынга кылын хөвөң ораагаш, салгаш, кырындан клеенка азы резиннеп каан пөс-биле шарыыр). Качыгдаан кижиге изиг суксун, аш-чем ижирткеш, бир-

бир таблетка аспирина, азы азы ийи-ийи таблетка пана-

но-шпа берип болур. Бо бүгү хемчеглерни ч тура, дарый эмчини, дүргө дузанын кыйгыртыр ийикте девискээрде эмнелге ажы чызынга чедире берип болур.

Соок үелерде кевин-хеп чылдагааннар ужун ыраа черлерге чоруурун шөгөп кызыдаалыңар. А бир эвес жок берге байдалга таа берген болза, дөргүл-терер өөрже долгал чадап каан нарза, Онза байдалдар амы "112" азы 9-99-99 дугаар азы дарый дуза чедирер чөрлериниң телефоннарына "02", "03" долгал тургаш дилеп болур.

Медик профилактика тыва республика

ЕГЭ дугайында чүнү билип алырыл?

2013 чылдың доозукчузунга

Чаңгыс аай күрүне шылгалдазы (моон соңгаар орус дылда аайы-биле ЕГЭ дээр) ниити ортумак өөредилгениң белеткелин хыналда; хемчээл материалдарын (моон соңгаар — КИМ дээр) ажыглавышан, шынны-биле шылгап көөрүнүң аргазы-дыр. Стандарт хевирге тургускан даалгаларны өөреникчи күүсеткен соонда күрүнениң федералдыг өөредилге стандартын ооң шиңгээдип алганының деңгели тодараттынар.

Эртип турар чылдың доозукчуларының ЕГЭ түңнелдерин өөредилге албан черлеринге доктаадып тургускан чурум езугаар хүлээп көөр, олар доктааттыгач чурум езугаар күрүне (түңнел) аттестациязынга күрүнениң (түңнел) аттестациязының түңнели кылдыр кириртинген, а ортумак профессионал болгаш дээди профессионал өөредилгениң өөредилге албан черлеринге тус-тус өөредилге эртемнериниң аайы-биле кирериниң шылгалдалары болур.

ЕГЭ-ни өске киржикчилериниң түңнелдерин ортумак профессионал өөредилгениң болгаш дээди профессионал өөредилгениң өөредилге албан черлери тус-тус өөредилге эртемнериниң аайы-биле кирериниң шылгалдаларының түңнелдери кылдыр хүлээп алдынар.

ЕГЭ-ни эрттиреринге хаара туттунган кижилер, а ЕГЭ-ни эрттирер турар үеде ЕГЭ-ни дужааган кижилер КИМ-де кирген медээлерни таратканы дээш Россия Федерациязының хоойлужудулгазынга дүүштүр харысалгага онаажыр.

ЕГЭ-ни эрттирер турарының бүгү үезинде мониторингиниң тускай бөлүү ажылдаар, ол Интернет четкизинге ЕГЭ-ге хамаарышкан янзы-бүрү, ооң иштинде КИМ-ниң боттук аргалары-биле холбашкан материалдарның тыптып келирин хайгаараар. Интернет четкизинде парлаттыгач чүүлдериниң хоойлуга таарышпас деп санаттыгач бүгү фактыларын РФ-тиң субъектизиниң өөредилгениң эргелеп-башкарылга органнарынга болгаш эрге-хоойлу камгалаар органнарже истелге кылыры-биле болгаш ол байдалдарның канчал тургустунуп келгенин тодарадыры-биле база хемчеглер алыры-биле чорудар.

Шылгалдалар эрттирер турар үеде ЕГЭ-ниң киржикчилери болгаш ону эрттирер кылдыр хаара туттунган кижилер харылзааның херекселдерин болгаш электрондук саналга техниказын (ооң иштинде калькуляторларны) бодунга алырын болдурбас.

ЕГЭ-ниң онзагай талалары:

*сагылга-чурумнуң чаңгыс аай дүрүмү;

*эртем бүрүзүңге шылгалда-ның доктаадып каан үези;

*стандарт хевирниң даалгаларын (КИМ-ни) ажыглаары;

*даалганың харыыларын долдурары-биле тускай майыктарны ажыглаары;

*бижимел ажылдарны орус дылга кылыры (даштыкы дылдар болгаш информатика болгаш ИКТ талазы-биле ЕГЭ-ден аңгыда);

*шылгалда үезинде ЕГЭ-ниң 15 киржикчизинден эвээш эвес болуру;

*аудиторияга 15 ЕГЭ киржикчизинден хөй эвес болуру;

*ЕГЭ-ниң 15 киржикчизинге хөй-ниитиниң 1 хайгааракчызындан хөй эвес болуру;

*шылгалдаже бодун бадыткаан документизи барда кирири.

ЕГЭ-ниң киржикчилери:

*ортумак (долу) ниити өөредилгениң кол-кол ниити өөредилге программазын өөргөнгөн, шиңгээдип алган болгаш күрүне шылгалдазынче доктааттыгач чурум езугаар киргеннер (моон соңгаар — бо чылдың доозукчулары дээр);

*эге профессионал болгаш ортумак профессионал өөредилгениң өөредилге албан черлеринде өөренип турар, ортумак (долу) ниити өөредилгениң күрүнениң өөредилге стандартын профессионал кол-кол өөредилге программаларыга дүүштүр шиңгээдип алганнар;

*мурнуку чылдарның өөредилге албан черлериниң ортумак (долу) ниити, эге профессионал азы ортумак профессионал эртемниң дугайында документи-тиг доозукчулары, ооң иштинде ЕГЭ түңнелдериниң дугайында мурнунда алган херечилелиниң күштүг болур хуусаазы доозулбаан кижилер (моон соңгаар мурнуку чылдарның доозукчулары дээр);

*даштыкы күрүнелерниң өөредилге албан черлеринге ортумак (долу) ниити билигни чедип алган хамаатылар.

ЕГЭ-ни эки тура-биле дужаар эргелиглер:

*кадыкшылының байдалы кызыгаарлаттыгач аргаларлыг доозукчулар;

*аажы-чаңы багай (ниитилелге айыылдыг) сагылга-чурумнуг уругларга болгаш элээдилерге хаагыг тускайжыттыгач өөредилге-кижизидилге албан черлериниң доозукчулары;

*кеземче-күүселде система-зының өөредилге албан черлериниң доозукчулары.

Доозукчуларның бо бөлүүңге ЕГЭ-ге киржилгениң күрүне (түңнел) шылгалдазының өске хевир доозарының күрүне шылгалдазы-биле капсырлаштырып болур. Күрүне (түңнел) шылгалдазының шилип алган хевирин болгаш шылгалда дужаар дээн эртемни ооң билдиришкенинге айтыр.

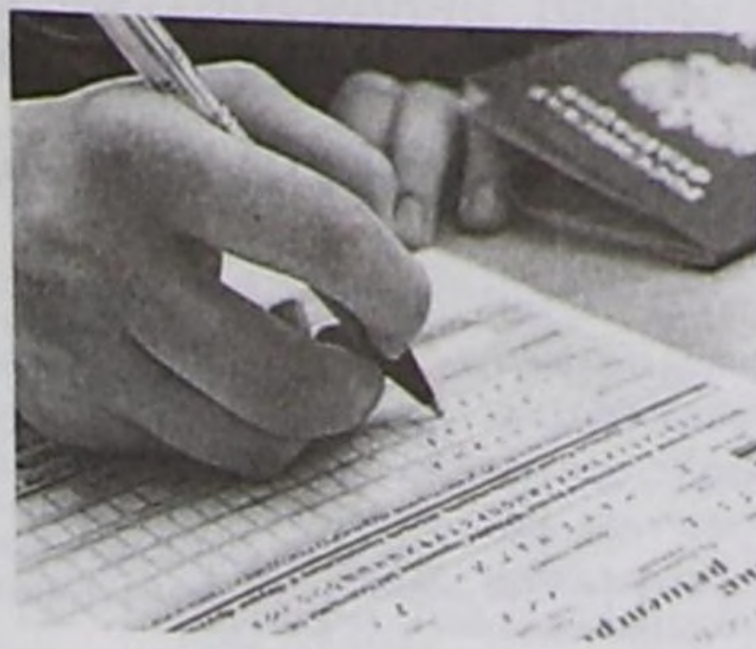
Доозукчу дужаар ужурлуг эртемнерин айыткан ЕГЭ-ге киржириниң билдиришкенин март 1-ден орайтатпайн кирир ужурлуг.

ЕГЭ-ни дужаарын бүрүткээр чер

*ортумак (долу) ниити өөредилгениң кол-кол ниити-өөредилге программазынга өөренип турар, шиңгээдип алганнар — ортумак (долу) эртемниң кол-кол ниити-өөредилге программазын шиңгээдип ап турар доозукчуларның өөредилге албан черинге;

*эге профессионал болгаш ортумак профессионал өөредилгениң өөредилге албан черлеринде өөренип турарлар — профессионал турарларның профессионал өөредилгениң программаларын шиңгээдип ап турары эге профессионал болгаш ортумак профессионал өөредилгениң өөредилге албан черлеринде;

*мурнуку чылдарның доозук-

*Математика
*Физика
*Химия
*Биология
*География
*Төөгү
*Информатика
болгаш ИКТ
*Англи дыл
*Немец дыл
*Француз дыл
*Литература
*Ниитилел эртеми
Аттестат алыры-биле бо чылдың доозукчулары орус дылга болгаш математикага шылгалданы ыяап дужаар. Даңгыда кирген эртемнерниң кажын-даа дужаап болур. Шилилгени киржикчи кижиниң кандыг эртемге (белеткел угланышкынын) мергежил чедип алыр деп турарын барымдаалаар. Кирериниң шылгалдаларын дужаар эртемнерниң даңгызын Россияның өөредилге яамызының дээди болгаш тускай ортумак өөредилге черлеринге үндүргөн дужаалында тодараткан.

чулары (ооң иштинде өске регион-нардан келген); даштыкы күрүнелерниң өөредилге албан черлеринге чедип алган ниити ортумак (долу) эртемниң хамаатылар — өөредилге адырынга эргелеп-башкарылганы боттандырып турар тус чер бот-башкарылга органынга (девискээр принципниң аайы-биле).

ЕГЭ-ниң эртемнери

ЕГЭ-ни 14 эртем аайы-биле эрттирер:

*Орус дыл

Эртемнер аайы-биле баллдарның эң биче саны

Росхереглел хайгааралдың шкала тургузарының талазы-биле комиссиязы ЕГЭ-ниң эртем бүрүзүңге баллдарның эң биче санын доктаадып тургузар, кол-кол ниити-өөредилге программаларын шиңгээдип алганы-биле ону ажып эртер апаар.

2013 чылда эң бичи хемчээлдер болгаш КИМ-ге өскерилгелер

Эртем ады	Эң биче балл	Шылгалда эрттирер үе	КИМ-де өскерилгелер
Орус дыл	36	30 минутага узаткан (210 мин.)	тургузуунда улуг эвес өскерилгелер
Математика	24	5 минутага кызырган (235 мин.)	
Физика	36	5 минутага кызырган (235 мин.)	
Химия	36		
Информатика болгаш ИКТ	40	5 минутага кызырган (235 мин.)	тургузуунда улуг эвес өскерилгелер
Биология	36		
Төөгү	32		утказында өскерилгелер тургузуунда улуг эвес өскерилгелер
География	37		
Ниитилел эртемнери	39		тургузуунда улуг эвес өскерилгелер

ЕГЭ-ниң түңнелдери

Шылгалда ажылдарының күүселдезин баштайгы баллдар езугаар үнелээр.

Онаалга бүрүзүнүң күүселдези дээш салдыгач баштайгы баллдарның санын эртем аайы-биле КИМ-ниң онзагай талаларындан билип ап болур.

ЕГЭ киржикчизиниң белеткелиниң деңгелин шын үнелээри-биле ЕГЭ түңнелдерин үндүрериниң тускай аргазын ажыглаар, ооң дузазы-биле эге баллдарны айтырыг-харыыже шилчидер, ЕГЭ-ниң сөөлгү түңнелин 100 баллдыг көргүзүг-биле үндүрер.

ЕГЭ-ниң түңнелдери-биле ЕГЭ киржикчилериниң ниити-билиг эртемнериниң аайы-биле чедип алган түңнелдерин оларны күрүнениң шылгалда комиссиязының бадылаанының соонда, 3 ажыл хүнүнден орайтатпайн, таныштырар.

Бир эвес ЕГЭ киржикчизи ЕГЭ-ниң түңнелдери-биле чөпшээреш болза, түңнелдерни албан-езузу-биле чарлаан хүнүн соонда 2 ажыл хүнүнүң дургузунда хомудалды кирип болур.

Киржикчи бүрүзүнүң ЕГЭ түңнелдерин федералдыг информация системазынче кирир.

Чогумча чок түңнел

Бир эвес ЕГЭ-ниң киржикчизи эртемнерниң кайызынга-даа баллдарның доктааттыгач эң биче хемчээлинден куду түңнел алган болза, ол ЕГЭ-ни чүгле дараазында чылда дужаап болур.

Чүгле бо чылдың доозукчуларынга көрдүнгөн чүүлдер:

Бир эвес ЕГЭ-ниң киржикчизи ыяап дужаар эртемнерниң бирээзинге (орус дылга азы математикага) баллдарның доктааттыгач эң биче хемчээлинден куду түңнел алган болза, шылгалданы ол бо чылда катап дужаап болур. Ону бо чылдың курлавыр хүннеринде кылып болур, ону Россия Федерациязының өөредилге болгаш эртем яамызы доктаадып тургузар.

Бир эвес ЕГЭ-ниң киржикчизи орус дылга-даа, математикага-даа баллдарның доктааттыгач эң биче хемчээлинден куду түңнел алган болза, ол ЕГЭ-ни чүгле дараазында чылда катап дужаап болур. Ынчангаш, ыңдыг доозукчу бо чылын ЕГЭ-ниң түңнелдериниң

дугайында шынзылга албас, аттестаттың орунунга школага өөренип турганының дугайында шынзылганы аңаа бээр.

Күрүнениң шылгалда комиссия-зының шиитпири-биле (моон соңгаар — ГЭК дээр) тус-тус өөредилге эртемнеринге бо чылын ЕГЭ-ни катап дужаарын чөпшээрээр ЕГЭ киржикчилериниң даңгызын 2011 чылдың 10.11-де Россияның өөредилге болгаш эртем яамызының №2451 дужаалының (Россияның Юстиция яамызынга 2-12 ч. 01.31-де бүрүткээр) чаңгыс аай күрүне шылгалдазын дужаарының чурумунуң 28 пунктузунда тодараткан. Аңаа ЕГЭ-ниң дараазында киржикчилери хамааржыр:

*ЕГЭ хевирниң күрүнениң (түңнел) шылгалдазынга орус дылга азы математикага багай түңнелдиг болган бо чылдың доозукчулары:

*чөптүг чылдагааннарда ЕГЭ дужаавааннар (аараан азы өске-даа документи-биле бадыткаттыгач чылдагааннар бар);

*чөптүг чылдагааннар-биле шылгалда ажылдарын кылып дооспаан (аараан азы өске-даа документи-биле бадыткаттыгач чылдагааннар бар);

*ЕГЭ-ни эрттирериниң доктаадып тургускан чурумун хажытканының дугайында ЕГЭ киржикчизиниң хомудалын күрүнениң шылгалда комиссиязының (федералдыг шылгалда комиссиязының) чанында чөрүлдээ комиссиязы хандыргаш, ЕГЭ-ниң түңнелдерин күш чок болдурганда.

ЕГЭ-ниң киржикчилериниң өске категорияларын (ооң иштинде шылгалдаже чөптүг чылдагаан чок келбээр азы ЕГЭ киржикчизи ЕГЭ эрттирериниң доктааткан чурумун хажыткан фактыларның илерээнинден ЕГЭ-ни күш чок болдурганда) ЕГЭ-ниң ол чылда катап дужаарынче кирибес.

ЕГЭ-ниң түңнелдериниң дугайында херечилел

ЕГЭ-ниң түңнелдериниң дугайында херечилелге ЕГЭ киржикчизиниң Росхереглелхайгааралдың чыл санында доктаадып тургускан баллдарының эң биче хемчээлинден куду эвес баллдар алган өөредилге эртемнериниң аайы-биле ЕГЭ-ниң түңнелдерин бижир.

ЕГЭ-ниң түңнелдериниң дугайында херечилелдин күштүг болур хуусаазы ону алган чылдың дараазында үнгөн чылдың декабрь 31-де доостур.

ЕГЭ-ни дужааган болгаш ол-ла чылын РФ-тиң Чепсектиг Күштеринче келдирткен кижилер шериг албанындан халашкан соонда будун чылдың дургузунда ЕГЭ-ниң түңнелдерин ажыглаар эргелиг болур.

Дээди болгаш профессионал өөредилгениң өөредилге албан черлеринче хамаатыларны хүлээп алырының чурумунга дүүштүр билдиришкенин кириген абитуриентиге ЕГЭ-ниң түңнелдериниң дугайында херечилелдин бодун азы хоолгазын хүлээп алышкын комиссиязынче кирири албан эвес, хүлээп алырының дугайында билдиришкенинге алган баллдарын айтып каарга-ла, четчир.

Дээди өөредилге черлериниң хүлээп алышкын комиссиялары абитуриентилерниң ЕГЭ-ге киржилгезиниң болгаш ооң түңнелдериниң дугайында медээлериниң шынны федералдыг информация системазында кирген медээлерни ажыглап, хынап болур.

ТР-ниң өөредилге болгаш эртем яамызы.

Дойур САЙЫН: "ЧЕДИП АЛГАН ЧЕДИИШКИННЕРГЕ ДОКТААВАЙН, БУРУНГААР ХӨГЖҮҮР!"

Чаа чылдың бүдүүзүнде "Шын" солунувустун үндүрүлгезинде Тываның салым-чаянныг аныяктарының бирээзи, делегей чергелиг "Интерфолк" деп аас чогаал мөөрейиниң 1-ги чергениң лауреады, хөй санныг регионнар аразының хөгжүм мөөрейлериниң тиилекчизи, 2012 чылдың ТР-ниң Чазааның Даргазының шаңналынга төлептиг болган **Дойур Борисович Сайын**-биле номчукчуларывысты таныштырар-дыр бис.

— Студент кижилер дээрге улуг чуртталганың агымынче кире берген кижилер-дир, ынчангаш силер-биле улуг кижилер хөгжүмүндү хундүктелдиң ужуру-биле адаңар ады-биле чугаалажырын чөпшээрер көрүңер. Назы-ханыңар кайы хире ирги, Дойур Борисович? База эртем-билиг делегейин канчаар шингээдиң ап тур силер?

— Мен 23 харлыг мен. Кызылдың А.Б. Чыргал-оол аттыг уран чүүл колледжизиниң улусчу ыры-вокал салбырының доозукчу курузунда өөренип турар мен.

— Хөгжүм силерге чүнү илередиң турарыл? База ол силерге чүнү берип турарыл?

— Хөгжүм — мээң иштиги «делегейимни» байлак болдурарыңа дузалап чоруур. Ол ышкаш тыва хөгжүм менээ янзы-бүрү чоннар-биле харылзажырыңа, оларның чаңчылдары-биле чоок таныжарыңа идигни берип турар. Кандыг-даа өске черлерге чорааш, Тыва чуртумнун национал хөгжүмүнүн дузазы-биле төрөөн чонумнун культуразын, каас-чараш бойдузун, езу-чаңчылдарын дамчыдып чоруур мен.

— Сценаже бир дугаар үнгер сактыр силер бе?

— Ийе, ол ынчан мен 1 класс тургаш, кожуун чергелиг бичии уругларның "Хамнаарак" ыры мөөрейинге киржип турган мен.

— А хөгжүм-биле кажан чоок апарганыңар ол?

— 2009 чылда Хову-Аксынга ыры мөөрейинге киришкеш, "Чаң-чылчаан хөгжүмнү амгы үениң хевиринче боттандырганы дээш" деп номинацияны алган мен. Оон эгелээш-ле амыдыралымны хөг-

жүм-биле холбап, мага-бодумнун сагыш-сеткилимден бердинген мен.

— Дыка кызымак хевирлиг силер аа, Дойур Борисович, эртем "делгемнерин" улаштырар планыңар кандыгыл?

— Ийе, кижилер дээр дээди эртем чедип алырга амыдырал-чуртталга-даа улуг идиг болур деп билер мен. Ынчангаш улаштыр өөренир мен.

— Бурунгаар көрүштүг аныяк кижилер-дир силер, сорулгаларыңар кандыг ирги?

— Быжыг туруштуг, сөглөөн сөзүңге ээ болур, төрөл аймак чоңунга, чоок кижилеринге быжыг

чөленгиш болуру күзениң. Кол сорулгам — Кызылдың уран чүүл колледжизин чедишкинниг доозуп алыр. Дооскаш, культура шугумунга ажилдавышаан, хөгжүмнү дээди өөредилге чадазын бот-өөредилге-биле чедип алыр сорулгалыг мен.

— Эң-не бедик чедишкинниң чүү ирги?

— "Өөредилге" деп мурнады хөгжүдөр национал төлөвилелге үндөзилээн "Чогаадыкчы уран чүүл" деп номинацияга Тыва Республиканың Баштыңы—Чазааның Даргазы Ш.В. Кара-оолдун шаңналынга төлептиг болганым база Россия Федерациязының "Россияның салым-чаянныг уруглары" деп чогаадыкчы аныяктарның алдын энциклопедиязынче киргеним дыка өөрүнчүг болган.

— Тываның аныяк салгалының бирээзи-дир силер, үе-чергеңерге чүнү күзээр силер?

— Аныяктар келир үениң ээлери болганда, оларга бурунгаар чүткүлдү, чогаадыкчы тура-сорукту, амыдыралдың багай салдарларынга алыспайн, оюп чорзун деп күзээр-дир мен. Амгы үеде спорт талазы-биле хөгжүлдү дыка бедик деңгелде чоруп турары өөрүнчүг-дүр. Ынчангаш кадык амыдыралды чорудары күзениң. Кадык салгал — кадык келир үе.

— Күзөлдериңер боттанып, дээди эртем-билиг чедип алырын күзөвишаан, чогаадыкчы амыдыралыңарга ам-даа чаа-чаа чедишкиннер кээп-ле турзун деп күзөдивис.

АВТОРДАН: кажан аныяк салгал боттарының салып алган сорулгаларыңа чедип, планнарын эчизинге чедирер деп быжыг бодалдыг турда, чуртувустун сайзырап хөгжүүрүңе улуг идиг болур дээрзи магатчок. Ооң бадыткалы кылдыр безин бо аныяк студентини чижек кылдыр кирип болур. Ол бүгү-ле чүүлдерни чүгле бодум чедип алыр мен деп сорулгалыг, ындыгларны деткивес аргажок.

Валерия КОНГАР чугаалашкан.

Якут чоннун Наадым байырлалының чезинде. Якутия. 2010 чыл.

Чуруктарны хуу архивтен алган.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ АЙТЫШКЫНЫ

Чаа чылды болгаш Христостун төрүттүнгенин байырлаарыңа тураскааттыңан хемчеглерни эрттирериниң дугайында

2012 чылдың декабрь 17 №407-р Кызыл хоорай

1. Чаа чылды болгаш Христостун төрүттүнгенин байырлаарыңа тураскааттыңан хемчеглерни эрттирериниң планнарын бадылаар.

2. Республиканың күүсекчи эрге-чагырга органнары административтиг оран-савалары болгаш чагыргазында организацияларның болгаш албан черлериниң оран-саваларын байырлал езу-биле шимеп дериин хандыраар.

3. Тыва Республиканың муниципалдыг районнарының болгаш хоорай округтарының удуртукчуларының сүмелээри болза:

— организацияларның болгаш черлериниң административтиг оран-саваларын, садыг турар черлериниң девискээрлерин болгаш ниитиниң чөмөнчилгезиниң болгаш амыдырал хандырылганың объектилерин чаа чылга уткуштур эң эки дерип каастаары дээш конкурстарны эрттирер;

— массалыг хемчеглер эрттирер черлерге хөй-ниитиниң корум-чурум камгалалын хандыраар;

— корум-чурум хажыдар болгаш кем-херек үүлгедир чоруктарны, оон иштинде назы четпээннерниң үүлгедиглер кылырын болдурбазы-

ның, а ол ышкаш уругларның эргелерин камгалаарының талазы-биле хемчеглерни эрттирер турарыңа контролду боттандыраар.

4. Чаа чылды болгаш Христостун төрүттүнгенин байырлаарыңа тураскааттыңан хемчеглерни эрттирериниң планнарын парлаарың болгаш оларны массалыг информация чөпсектеринге чырыдарың Тыва Республиканың Информатизация болгаш харылзаа яамызы боттандыраар.

5. Тыва Республика талазы-биле Иштиги херектер яамызынга (Лобанов) байырлал хемчеглерин эрттирер турар үеде болгаш 2012 чылдың декабрь 29-тан 2013 чылдың январь 10-га чедир дыштаныр хуннерде хөй-ниитиниң корум-чурумун болгаш чурттакчы чоннун айыыл чок чоруун камгалаарының талазы-биле хемчеглерни алыр.

6. Бо айтышкының күүселдезинге контролду республиканың байырлал хемчеглерин белеткээриниң болгаш эрттирериниң талазы-биле организациястыг комитетинге дагзыр.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бирги оралакчызы Ш. ИРГИТ.

Амыдырал болгаш политика

ТОЗАН ХАРЛААР
ТУРГАН...

1922 чылдың декабрь 30 — бөмбүрзекти кайгаткан улуг күрүне — СССР-ниң төрүттүнген хуну. Чөдөн чылдың дургузунда Совет Эвилели делегейде эң-не улуг, күштүг чурттарның бирээзи болу келген.

Мээң үем кижилерниң шуптузунун төрүттүнген чери — СССР, Төрөөн чуртун кижилер кажан-даа утпа болгай, ынчангаш бо чылын харлаар турган ол улуг күрүне сагынмас аргавыс чок.

Үе дыка-ла дүрген ужураар. 200 чылда күрүне филармониязын СССР-ниң 80 харлааныңа тура кааткан байырлыг кезеңге башкырыкчылап эрттиргенимни сактып мен.

Ада-чуртун Улуг дайынын тиилелге, Юрий Гагаринниң комсомолчу ужурун СССР-ниң алдарын делегейге мөңгөйткен.

Совет үеде кижилер кайгамчык көдүрлүүшкүн-биле ажылдап, амыдырап-чурттап чораан. Ол үени кижилериниң аттары чаңгылашып шаг болган: Социалист Күш-ажылдың Маадырлары Василий Янчат, Данзыры Калдар-оол, Лопсанчап Ооржа Дажы-Намчал Ооржак, Чодизе-ле, кымнарны чок дээр. Шупту чоннун хей-аът кириктилер чорду. А комсомолчу тудуг бригадалары ГЭС-терниң улуг тудуун дадыккан. "Аныяктар — мал ажы агыйынче!" деп кыйгырыгыңа ада-биле малчынарның дузалакчылары — чалыы сакманчылар хем мал-маганын өстүрүшкен болгай.

Ол үени бактап, оон ойталаа эргевис чок. Ол дээрге ада-өгбөлөристин эгелээш, бут кырың быжыглап тургузуп кааны ажы херектериниң чылдары-дыр. 196 чылдың октябрьның 10-да паркка Тыва автономнуг область республика апарганыңа тураскааткан митинг — бүгү чоннун байырлалы кайгамчык өөрүшкүзү болган. 196 чылда Тока дарга паркка митинг үезинде Тывага Ленин Ордени тыпсып, тугувуска кадап берди. Декабрьның 29-та 1972 чылда Улустарның найыралы орденни тыгасты. А ол боду чок апарган соонда, аңаа күрүне шаңналы тыгасты ("Араттың сөзү"). Сөөк-язы ылгашпас, найырал эң бедик чадага сайзыраан турган үе. Меңи совет үениң сайзыралын көөр, аңаа киржир аас-кежиктиг болган мен. Комсомол обкомунун секретары тургаш, үстүнде демдеглээниң аныяктарның шимчээшкенин унутуп-башкарып турдум.

Тываның Улустун чогаалчы Степан Агбанович Сарыг-оол чоругаарал-биле чонун хей-аът кирипти. "Мен Совет Эвилелиниң хамаатымын" деп шүлүктү бижээм. СССР-ниң Улустун артизи Алексей Бондарев Чыргал-оол аңаа аялганы чогаадып, ыры кылдыр хуулдураар. Уран чүүл фестивалдарыңа оңу чиртиледир ырлажып турдувус.

Төөгүвүстүң ол чырык арнын утпайн, оон эки чүүлдерин аныяктар үлегерлеп ап чоруур болууча.

Байырлалдың чылыг сактыгышкыны-биле!

Анатолий СЕРЕН.

2012 чылдың декабрь 17-де Тыва Республиканың Чазааның
№407-р айтышкыны-биле бадылаан

Чаа чылды болгаш Христостун төрүттүнгенин байырлаарына тураскааттыг хемчеглерни эрттирериниң планы

Хемчеглерниң тарыхы	Эрттирер хуусаазы	Эрттирер чери	Күүселде дээш харысгалыг черлер
1	2	3	4
I. Организас-профилактиктиг хемчеглер			
Бажың бүрүзүңе— «акция»—дайын чуннарыңа, дайын чуннарыңа өг-бүлө иңнеринге, хүндүлүг аатыларга, улуг назы- кара чаңгыс кижилер- «Солдатка байыр» даттарга байыр чеди- кини, концерттер, Чаа белектери, почта-биле ыткалар)	2012 ч. декабрь	адрес айы-биле	ТР-ниң Өөредилге, Кадык камгалал болгаш социал хөгжүл- де, Аныяктар болгаш спорт яамы- лары, Кызыл хоорайның мэриязы (дугуржулга езугаар), муниципал- дыг тургузулганың чагыргалары (дугуржулга езугаар), өөредилге албан черлери
мыдыралдың берге далдарында өг-бүлө- е чедери	2012 ч. декабрь— 2013 ч. — январь	адрес айы-биле	ТР-ниң Өөредилге яамызы, ТР-ниң Өг-бүлө болгаш уруглар аген- тилели, ТР талазы-биле ИХЯ (дугуржулга езугаар), муниципал- дыг тургузулганың чагыргалары (дугуржулга езугаар)
бүзүрел телефонунга «деп харыыла»— россияның бүзүрел фонунун дугайында формация-чырыдылга аниязы	2013 чылдың январь 1—15		ТР-ниң Өөредилге, Инфор- матизация болгаш харылзаа, Аныяктар херектериниң талазы- биле яамылары, ТР-ниң Өг-бүлө болгаш уруглар агентилели, «Сай- зырал» дузалал төвү, муниципал- дыг тургузулганың чагыргалары (дугуржулга езугаар)
II. Конкурстар, викториналар, делгелгелер			
культура бажыңна- а, аныяк өг-бүлө клуб- на, диспут-клубтарга, ктар төптөринге тарга беседалар, кон- тар, викториналар рери	2012 ч. декабрь, 2013 январь		ТР-ниң Аныяктар болгаш спорт яамызы, ТР-ниң Аныяктар чааа, муниципалдыг тургузулганың чагыргалары (дугуржулга езу- гаар), аныяктарның хөй-ниити организациялары (дугуржулга езугаар)
оок-Ирейниң мас- аазы	2012 ч. ноябрь 19— де- кабрь 25	«Немелде ө ө р е - д и л г е төвү» му- ниципалдыг өөредилге албан че- ри, «Пог- раничник», «Ровес- ник» куль- тура ба- жыңнары	Кызыл хоорайның мэриязы (дугуржулга езугаар), «Немелде өөредилге төвү» муниципалдыг өөредилге албан чери (дугур- жулга езугаар)
угларга Чаа чылдың салоннары	2012 ч. декабрь 10—29	А.С. Пуш- кин аттыг национал библиотека	ТР-ниң Культура яамызы, А.С. Пушкин аттыг национал библиотека
аа 2013 чыл-биле!» лге-витрина	2012 ч. декабрь	А.С. Пуш- кин аттыг национал библиотека	ТР-ниң Культура яамызы, А.С. Пушкин аттыг национал библиотека
аа чылда номнар лгеизи	2012 ч. декабрь	Библио- текаларга	ТР-ниң Культура яамызы, муниципалдыг тургузулганың чагыргалары (дугуржулга езугаар)
орозко-2013» хар пер конкурзу	2013 ч. январь 2 11.00 шак- та	ТР-ниң «Уруг- ларның немелде өөредилге төвү» өөредил- ге албан чери	ТР-ниң Өөредилге яамызы, ТР-ниң «Чаштарның немелде өөредилге төвү» өөредилге албан чери
аа чылды каткы- уткуулуңар» — уран лга конкурзу	2013 ч. январь 5 11.00 шак- та	ТР-ниң «Уруг- ларның немелде өөредилге төвү» ө ө р е - д и л г е албан чери	ТР-ниң Өөредилге яамызы, ТР-ниң «Чаштарның немелде өөредилге төвү» өөредилге албан чери
аа чылдың бал- радтары, уругларга иктер	2012 ч. декабрь 28-29	«Улусчу чогаа- дылга төвү», Ал- дан-Маа- дыр аттыг музей, Тыва куль- тура төвү, Аныяк кө- рүкчүлөр театры, Орус куль- тура төвү,	ТР-ниң Өөредилге, Кадык камгалал болгаш соц. хөгжүлдө яамылары, Кызыл хоорайның мэриязы (дугуржулга езугаар), муниципалдыг тургузулганың чагыргалары (дугуржулга езу- гаар)

1	2	3	4
		немелде өөредилге төптөри, куль- тура бажың- нары, библио- текалар, өөредилге ал- бан черлери, социал сай- зырал төптөри	
12. Республиканың бичи уругларына Тыва Рес- публиканың Баштыңының Чаа чыл елказы	2012 ч. декабрь 26 10.00 шакта	Национал хөг- жүм-шии театры	ТР-ниң Кадык камгалал, социал хөгжүлдө, Өөре- дилге болгаш эртем, Куль- тура яамылары, муниципалдыг тургузулганың чагыргалары (дугуржулга езугаар), Тыва Республиканың Баштыңының Администрациясы болгаш Чазак Аппараты
13. Өөредилге албан черлериниң аразына Россияның «Бичи фут- болду—школаже» теле- вилелге дүүштүр рес- публика маргылдаазы	2013 ч. январь 2-8	«Автомобилист» спорт залы	ТР-ниң Аныяктар болгаш спорт, Өөредилге болгаш эртем яамылары, өөредилге албан черлери, муниципал- дыг тургузулганың чагыр- галары (дугуржулга езугаар)
IV. Спортчу хемчеглер			
14. Христостун төрүттү- нгенин байырлаарына тураскааткан «Хөгжү- лүг старттар» (өөреникчилер ортузунга)	2013 ч. январь 9 10.00 шакта	«Автомобилист» спорт залы	ТР-ниң Өөредилге болгаш эртем яамызы
15. Өөредилге албан черлериниң сургуулда- рының ортузунга шыды- раага бирги чер дээш маргылдаа	2013 ч. январь 10 10.00 шакта	«Автомобилист» спорт залы	ТР-ниң Өөредилге болгаш эртем яамызы
V. Культура-массалыг хемчеглер			
16. «Кышкы хөөн». Байырлал бүдүзүнүн чаа чыл концерти	2012 ч. декабрь 25 19.00 шакта	«Улусчу чогаадылга төвү»	ТР-ниң Культура яамызы, Тываның күрүнө филармо- ниязы
17. «Саянның сылдыс- тары». Чаа чылдың шоу- программазы	2012 ч. декабрь 26 18.00 шакта	«Улусчу чогаадылга төвү»	ТР-ниң Культура яамызы, Тываның күрүнениң ырының болгаш танцының «Саян» ансамбли
18. Делегей, регионнар аразының болгаш республика фестивалда- рының тилекчилериниң киржилге-биле «Сыл- дыстарлыг фейерверк» байырлал концерти	2012 ч. декабрь 30 16.00 шакта	«Улусчу чогаадылга төвү»	ТР-ниң Культура яамызы, Республиканың Улусчу чо- гаадылга төвү
19. Тываның хөгжүм-шии театрының болгаш «Азияның төвү» бөлүктүн артистериниң «Соок Энд Ирей» чаа чыл концерти	2012 ч. декабрь 31 18.00 шакта	В. Көк-оол аттыг нацио- нал хөгжүм- шии театры	ТР-ниң Культура яамызы, В. Көк-оол аттыг национал хөгжүм-шии театры
20. «Угаанныг күскежи» болгаш «Чырык хаяа». Уругларга ши	2013 ч. январь 3,4 13.00 шакта	«Тет-а-Тет» биче театр	ТР-ниң Культура яамызы, В. Көк-оол аттыг национал хөгжүм-шии театры
21. «Октай» ансамблдин Рождество концерти	2013 ч. январь 7 14.00 шакта	В. Көк-оол аттыг нацио- нал хөгжүм- шии театры	Кызыл хоорайның мэриязы (дугуржулга езугаар), ан- самбль «Октай», В. Көк-оол аттыг национал хөгжүм-шии театры
22. «Христостун төрүттү- нгени». Байырлал хемчег- лери	2013 ч. январь 7 15.00 шакта	«Улусчу чогаадылга төвү»	Кызыл хоорайның мэриязы (дугуржулга езугаар), Кызыл хоорайда Орус культура төвү (дугуржулга езугаар)
23. Рождествонун Епар- хиалдыг уттенниги	2013 ч. январь 8 12.00 шакта	Кызыл хоо- райда Орус культура төвү	Кызыл хоорайда Орус культура төвү (дугуржулга езугаар)
24. Рождествонун оюн- тоглаазы	2013 ч. январь 8-9 10.00 шакта	Кызыл хоорайда Уруглар ба- жыңы, Элегес суурда шко- ла-интернат	Кызыл хоорайда Орус культура төвү (дугуржулга езугаар)
25. Ыдыктыг неделя— Рождествонун чаагай сеткил уттенниктери	2013 ч. январь 7-16	Туран, Ша- гаан-Арыг хоорайлар, Сарыг-Сеп, Бай-Хаак суурлар	Кызыл хоорайда Орус культура төвү (дугуржулга езугаар), Кызыл Епархиязы (дугуржулга езугаар)

Чаа чыл болгаш Рождество байырлардарына тураскааткан байырлар хемчеглеринин программазы

2012 чылдың декабрь 26-да

Республиканың уругларына Тываның Башты-нын Чаа чыл шивизи — В. Көк-оол аттыг национал хөгжүм-шии театры, 10.00 шакта;

"Саянның сылдыстары" Чаа чылдың шоу-про-граммазы — Улусчу чогадылга бажыңга, 18.00 шакта.

2012 чылдың декабрь 28-29-та

Уругларга Чаа Чылдың бал-маскарадтары, уттенниктер — Улусчу Чогадылга бажыңга, ТР-ниң Алдан-Маадыр аттыг национал музейинге, Тыва чаңчылчаан культура төвүнге, Аныяк көрүкчүлөр театрына, Кызыл хоорайда Орус культура төвүнге, Немелде өөредилге төвүнге, Культура бажыңна-рынга, библиотекаларга, өөредилге албан черле-ринге, республиканың муниципалдыг тургузугла-рында социал хөгжүлдө төптеринге.

2012 чылдың декабрь 30-де

2012 чылда эртип турган делегей, регионнар ара-зының база республика фестивалдарының болгаш конкурстарының тиелекчилеринин киржилгези-биле "Сылдыстарның фейервериги" байырлар концерти — Улусчу чогадылга бажыңга, 16.00 шакта.

2012 чылдың декабрь 31-де

В. Көк-оол аттыг национал хөгжүм-шии театры-нын биле "Азияның төвү" бөлүктүн артистеринин "Соок Энд Ирей" Чаа чылдың концерти — В. Көк-оол аттыг национал хөгжүм-шии театрына, 18.00 шакта.

2013 чылдың январь 2-де

"Морозко-2013" деп хар дүрзүлөр кылырынга конкурс — Республиканың уругларга немелде өөредилгенин төвүнге, 11.00 шакта.

2013 чылдың январь 2-8-те

"Бичии футболду — школаже" Бүгү-россияның

төлевилелинге дүүштүр ниити өөредилге албан черлеринин командаларының ортузунга республика маргылдаазы — "Автомобилист" спорт залына.

2013 чылдың январь 3, 4-те

"Угаанныг күскежик болгаш Чырыткылыг хаяа" деп уругларга ши — "Тет-а-тет" биче театрга, 13.00 шакта.

2013 чылдың январь 5-те

"Чаа чылды каткы-хөглүг уткуулунар" деп уран номчулга мөөрейи — Республиканың уругларга немелде өөредилгенин төвүнге, 11.00 шакта.

2013 чылдың январь 7-де

"Октай" ансамблинин Христос бурганның төртүтүнгенин тураскааткан концерти — В. Көк-оол аттыг национал хөгжүм-шии театрына, 14.00 шакта.

"Христостун төртүтүнгени" байырлар хемчээ — Улусчу Чогадылга бажыңга, 15.00 шакта.

2013 чылдың январь 7-16 хүннеринде

Ыдыктын 7 хонук — ачы-буянын уругларга байырлардары — Туран, Шагаан-Арыг хоорайларга, Сарыг-Сеп, Бай-Хаак суурларга.

2013 чылдың январь 8-те

Бурганның төртүтүнгенин Епархияның уругларга байырлары — Кызыл хоорайда Орус культура төвүнге, 12.00 шакта.

2013 чылдың январь 9-та

Христостун төртүтүнгенин байырларын тураскааткан "Хөглүг старттар" (2000-2012 чылдарда төртүтүнген өөреникчилер аразына) — "Автомобилист" спорт залына, 10.00 шакта.

2013 чылдың январь 10-да

Ниити өөредилге албан черлеринин өөреникчилеринин ортузунга шыдыраага бирги чер дээш маргылдаа — "Автомобилист" спорт залына, 10.00 шакта.

Төрүттүнген хүнүңер-биле!

2012 чылдың декабрь 27-де **Роза Кызыл-ооловна МОНГУШУН** төртүтүнгенден бээр чартык чүс чыл юбилейи. Ол — Чөөн-Хемчи-кожуунун Шами суурда уруглар садының дуржулгалыг кижизидикчи башкызы. Х чылдарның дургузунда ук уруглар сад билдиги удуртуп чоруур. Шами суурнуң ниити ажылының кол идепкейжи. Өнүгүүнүн, оолдарының, дунмаларының, төрө-деринин ынаныштыг, бүзүрелдиг чөлөнгичи.

Дунмавыс, даай-ававыс, угбавыс Ро-Кызыл-ооловнаның моон соңгаар

амыдырал-чуртталгазынга, ажил-ижинге чедишкенин аайлашкан кежик-чолду, быжыг кадыкшылды, өөрүшкү-манай юбилейин таварыштыр сеткиливис ханызындан күздөвис.

Улуг хүндүткел-биле төрөлдери **Мая Салчаковна, Эрес Чечен Маадырлар, Анатолий, Уран Маадырлар**

Чеди ажы-төлүнүн чөлөнгичи, он уйнуктарының кырган-авазы, Тыва Респуб-ликаның алдарлыг башкызы, Арыскан ша-лазынга үр чылдарда тыва дыл башкыла-раан **Ольга Сыгыр-ооловна ДОНГУР-О** декабрь 30-де 70 харлаан юбилейин демдег эрттирер. Ынчангаш ававыска дараазы одуругларны бараалгаттывыс:

Делегейде буянын дээр мергежилдин Дээжизин ажы-төлге сөңнеп чоруур, Амыдырал башкызы боор ававыска

Аас-кежик, кадыкшылды күзеп тур бис.

Арат-чонуң аразында алдар-адың

Эргижиреп элеп чипес, ынак авай.

Өөредип каан уругларың, оолдарың

Сеңээ ам-даа четтиргенин илередир.

Чылдан чылче харлар сеңээ немешсе-даа,

Чиик адак, кызымаккай, шудургу сен.

Кайгамчыктыг аажы-чаңыг ававыс сээ

Катап-катап ынак бис деп сөглөп тур бис.

Ажы-төлүңден, күдээлери, кенээттери, уйнуктарыңдан

Чеди-Хөлдүн Ак-Тал суурда чурттап чоруур ада-иевис **Клавдия МОНГУШОВНА, Григорий Кыргысович ДЫРЫШ-ОЛДАР** сал-чолун доңнаштыргандан бээр декабрь айда 45 чыл болурлар. А иевис хөй-хөй чылдар дургузунда орус дыл башкылап, директор ажылдааннар. Олар хөй хүндүлел бижиктерин, шаңналдарн эдилекчилери, ынчангаш ада-иевиске үнүп орат Чаа чыл-биле б өгленишкеш чурттаандан бээр 45 чыл оюн таварыштыр быж кадыкшылды, аас-кежикти, узун назынны күздөвис.

Оолдары, кенээттери, уйнуктары

Бистиң ававыс **Дудаа Чанчыковна КЕНДЕН (ОНДАР)** У чылында 80 харлапкан. Ававыс — 8 уругнуң, 24 уйнуктарның ие. Ол — бүгү чуртталгазында эге класстар башкылап чораан кү ажылдың хоочуну, Маадыр ие, хөй-хөй шаңнал-макталдарн эдилекчизи.

Ававыска каң дег кадыкшылды, аас-кежикти база уругларын аразынга ам-даа бараалгап чоруурун күзээр-дир бис.

Уруглары, оолдары, кенээттери, күдээлери база уйнуктары.

Садып тур бис

Чаагайжыды туттунган, дыка чылыг, 3 өрээлдиг бажыңны да садып тур бис. Европелге, кири туттунган мебельдиг, авто районунда.

Харылзажыр телефону: 8-983-515-60-90

Поправка

В газете "Шын" от 15 ноября 2012 года № 133 (18253) на 8 по опубликовано извещение о предоставлении земельного участка гр. Э.Ш. Хертек. В данном сообщении допущена автором неточность строку следует читать: "...населенных пунктов под объект торговли и далее по тексту."

«ЭНЕРГОСТРОЙ» кызыгаарлаттыңан харыысалгалыг ниитилелден КВАРТИРАЛАР

Амгы үеде квартира садып алыры — амгы үениң экономиказының турум эвес байдалдарында силерниң акшаңарны камгалап алырының эң эки аргазы-дыр.

ОЛ БАЖЫҢДАН КВАРТИРАЛАР САДЫП АЛЫРЫНЫҢ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ДАРААЗЫНДА ТЕЛЕФОННАРЖЕ ДОЛГААР: тел/факс: (39422)4-85-29, 8-923-268-90-73, 8-905-920-41-01. Кызыл хоорай, Колхозная кудумчузу, 2 «а».

КАШ БАЗЫМ ЧЕРДЕ БЫЖЫГ ГАРАЖТАР БАР.

«Ажаалга банкызы» ААН таварыштыр ипотекага ап болур.

Объектинин ады	Өрээлдер саны	So	S кухня	Каьттар
Кызыл хоорай, Энергетиктер мкр. бажың 13, 4 каьт тууйбу бажың	2; 3	97,80	11,50	2,3,4

«ЭНЕРГОСТРОЙ» КХН

ниитизи-биле 175 дөрбелчин метрден 201 дөрбелчин метр чедир шөлдүг, 1 база 2 каьттан тургустунган, белен тудуп каан коттедж бажыңнарны садып эгелээнин дыңнадып тур.

Өртээ 1 м² 33000 рубльден өрү.

Садып алырының дугайында «ЭНЕРГОСТРОЙ» КХН-ниң 8-905-920-41-01, 8-923-268-90-73, телефон/факс (39422)4-85-29.

ШЫН

Индекс 667000. Кызыл хоорай, Красноармейская, 100.

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Информатизация болгаш харылзаа яамызы. Кол редактор И.М. ДАМБА-ХУУРАК.

РЕДАКЦИЈАНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: кол редактор—2-01-35, хүлээп алышкын өрээли—2-30-69, редакторнуң оралакчызы — 2-19-87, бухгалтерия — 2-17-91.

КИЛДИСТЕР: ниитилел-политиктиг килдис—2-18-10, культура, өөредилге — 2-03-88, чагаа — 2-17-09, көдээ ажыл-агый — 2-17-09, очулга — 2-03-87, улутпур — 2-40-77, тел: факс (394-22) 2-17-94. Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар. Неделяда үш катап үнер. Хемчээли парлаан 2 ама.

Тираж 7470. Чагыг 153. Номерни парлагаже дужааганы: график езугаар — 21.00, херек кырында — 18.00.

Расч. счет № 40603810400000000263

Корр.сч.т № 30101810500000000735

БИК 049304735 ИНН 1701008465 КПП 170101001

ОАО АБ «Народный Банк Республики Тыва» г. Кызыл.

Харылзаа, информация технологиялары болгаш массалыг коммуникациялар

адырынга хайгаарал талазы-биле федералдыг албанның Тыва Республик

талазы-биле эргелели «Шын» солунну 2012 чылдың декабрь 3-те бүртүзү

Херечилелдин дугаары — ПИ №ТУ17-00068. Индекс 11530, 31730.

«Тываполиграф» ААН-ге парлаан. (Кызыл, Шетинкин болгаш Кравченко, 1)

Солунда парлаттыңан материалдарның авторларының бодалдары редакцияны

туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттыңан саннары болгаш өскө-дө

фактылары, дыңнадылары дээш авторлар боттары харыылаар.